

—
Верховний
Суд

ОГЛЯД
судової практики
Касаційного цивільного суду
у складі Верховного Суду
(актуальна практика)

Рішення, внесені до ЄДРСР,
за грудень 2022 року

Зміст

1. Спори, що виникають із житлових правовідносин	5
1.1. На військовослужбовців, звільнених із військової служби, а також членів їхніх сімей, які були забезпечені раніше постійним житлом відповідно до статті 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», не поширюються гарантії, передбачені статтею 125 ЖК України, щодо неможливості виселення їх зі службового житла без надання іншого жилого приміщення	5
1.2. Видача ордера особі на зайняття кімнати гуртожитку, ліжко-місце в якій займала інша особа, не свідчить про порушення прав останньої та не є підставою для визнання такого ордера недійсним у разі її переселення на ліжко-місце до іншої вільної кімнати	7
2. Спори, що виникають із трудових правовідносин	9
2.1. Внесення змін у накази про звільнення з метою виправлення помилок чи зміни дати звільнення не може бути підставою для визнання такого звільнення незаконним у разі дотримання передбаченої законом процедури	9
2.2. При вирішенні спорів щодо відшкодування шкоди, завданої діями працівника, суди повинні перевіряти додержання власником або уповноваженим ним органом установленого частиною третьою статті 233 КЗпП України річного строку з дня виявлення заподіяної працівником шкоди для звернення до суду з позовом про її відшкодування. День постановлення вироку чи ухвали суду за правилами КК України щодо заподіювача шкоди не вважається днем виявлення заподіяної ним шкоди за наявності доказів доведеного факту завдання шкоди	11
3. Спори, що виникають із земельних правовідносин	13
3.1. Знищення орендарем без згоди орендодавця багаторічних насаджень, які є складовою частиною орендованої земельної ділянки, що призвело до зміни виду угідь, є підставою для розірвання договору оренди	13
4. Спори щодо права власності чи іншого речового права на нерухоме майно	15
4.1. Зазначення в резолютивній частині судового рішення конкретних приміщень, з яких складається належна сторонам на праві спільної часткової власності частка, є зайвим, оскільки кожен учасник спільної часткової власності володіє не часткою майна в натурі, а часткою в праві власності на спільне майно в цілому, яка є ідеальною та визначається відповідними процентами від цілого чи в дробовому вираженні	15

5. Спори, що виникають з правочинів, зокрема договорів	17
5.1. У разі неясності умов договору їх тлумачення повинне здійснюватися на користь контрагента сторони, яка підготувала проєкт договору або запропонувала формулювання відповідної умови	17
6. Спори щодо недоговірних зобов'язань	19
6.1. У фізичної особи, яка вважає себе потерпілою від кримінального правопорушення, щодо якого триває досудове розслідування і факт вчинення кримінального правопорушення (злочину) належно не встановлений, не виникає права на позов про відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення, на підставі частини другої статті 1177 ЦК України	19
6.2. Транспортний засіб, який не рухався (зберігався на автостоянці), але спричинив завдання шкоди внаслідок його загоряння через технічну несправність електричної чи паливної системи, слід кваліфікувати як джерело підвищеної небезпеки в розумінні частини першої статті 1187 ЦК України	22
6.3. Для відступу від загального порядку відшкодування шкоди, заподіяної смертю потерпілого, щомісячними платежами, використовуючи закладені в частині першій статті 1202 ЦК України принципи, заявник повинен вказати й довести наявність підстав, з якими закон пов'язує можливість виплати відшкодування одноразовим платежем, а страховик – надати оцінку цим обставинам та ухвалити відповідне рішення	24
7. Справи окремого провадження	26
7.1. Встановлення факту, що має юридичне значення, щодо загибелі військовослужбовця під час захисту Батьківщини внаслідок збройної агресії російської федерації проти України можливе лише в судовому порядку, оскільки законодавець не визначив іншого позасудового способу встановлення причинно-наслідкового зв'язку між смертю військовослужбовця та військовою агресією російської федерації. Від встановлення зазначеного факту, який має індивідуальний характер, залежить виникнення та реалізація особистих і майнових прав заявника як члена сім'ї загиблого військовослужбовця, зокрема отримання загиблим статусу жертви міжнародного збройного конфлікту з подальшим отриманням членами сім'ї загиблого допомоги від гуманітарних організацій та можливості звернення членів сім'ї загиблого до міжнародних судів із відповідними вимогами	26
8. Питання процесуального права	29
8.1. Вирішуючи питання про вжиття чи невжиття заходів забезпечення позову, суд повинен оцінювати доводи заяви про забезпечення позову, а не надавати оцінку щодо належності способу захисту права, за яким звернувся позивач до суду	29

- 8.2.** Зупинення продажу арештованого майна, якщо подано позов про визнання права власності на це майно і про зняття з нього арешту, є спеціальним способом забезпечення позову, який застосовується лише у справах за позовом про визнання права власності на це майно 31
- 8.3.** Спір за позовом військової частини про відшкодування в порядку регресу шкоди, завданої військовослужбовцем унаслідок вчинення ДТП, навіть під час здійснення ним службових обов'язків, є приватноправовим та підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства 33
- 8.4.** За подання заяви про визнання особи недієздатною судовий збір не сплачується 35

1. Спори, що виникають із житлових правовідносин

1.1. На військовослужбовців, звільнених із військової служби, а також членів їхніх сімей, які були забезпечені раніше постійним житлом відповідно до статті 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», не поширюються гарантії, передбачені статтею 125 ЖК України, щодо неможливості виселення їх зі службового житла без надання іншого жилого приміщення

07 грудня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом Адміністрації Державної прикордонної служби України до ОСОБА_1, ОСОБА_2, ОСОБА_3 та ОСОБА_4 про виселення із службової квартири та зняття з реєстрації.

Суд установив, що ОСОБА_1 проходив військову службу у Державній прикордонній службі, звільнений з неї Указом Президента України від 31 серпня 2019 року за № 346/2019. Під час проходження військової служби в Одеському гарнізоні Південного регіонального управління Державної прикордонної служби України ОСОБА_1 був забезпечений постійною житловою площею за місцем служби на сім'ю у складі трьох осіб: він, дружина ОСОБА_6 та дочка ОСОБА_7. У 2005 році шлюб між ОСОБА_6 та ОСОБА_1 розірвано, у цій квартирі залишилися проживати колишня дружина відповідача та дочка. Через певний час ОСОБА_6 та ОСОБА_7 приватизували житло, а у 2012 році відчужили його на підставі договору дарування. Суд також установив, що у 2018 році ОСОБА_1 було переведено до Адміністрації Державної прикордонної служби України, де він був забезпечений службовою житловою площею для тимчасового проживання на період проходження служби – 3-кімнатною службовою квартирою, де проживав із членами сім'ї: ОСОБА_2 (дружина), ОСОБА_3 (дочка), ОСОБА_4 (дочка). Після звільнення з військової служби та виключення з усіх видів забезпечення ОСОБА_1 листом Адміністрації Державної прикордонної служби від 02 червня 2020 року було повідомлено про необхідність здачі службового житла (службової квартири) та запропоновано у добровільному порядку звільнити приміщення. Відповідачі вказане житло не звільнили.

Суд першої інстанції, з висновками якого погодився й апеляційний суд, відмовив у задоволенні позову, оскільки ОСОБА_1 проходив військову службу в органах державної прикордонної служби з 1994 року, на цей час є військовим пенсіонером, має військову вислугу 35 років, з них 25 років прослужив у органах державної прикордонної служби, спірне службове житло набуто ним правомірно. При цьому суди дійшли висновків про неможливість виселення відповідача та членів його сім'ї зі службового приміщення, наданого Адміністрацією Державної прикордонної служби України, без надання іншого рівноцінного житла, оскільки пункт 2 частини першої статті 125 ЖК України передбачає, що без надання іншого жилого приміщення у випадках, зазначених у статті 124, не може бути виселено осіб, які пропрацювали на підприємстві, в установі, організації, що надали їм службове жиле приміщення, не менш як десять років.

Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду, направив справу на новий розгляд до суду апеляційної інстанції, зробивши такі висновки.

Згідно із абзацами 1, 3 пункту 1 статті 12 Закон України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» держава забезпечує військовослужбовців жилими приміщеннями або за їх бажанням грошовою компенсацією за належне їм для отримання жиле приміщення на підставах, у межах норм і відповідно до вимог, встановлених ЖК України, іншими законами, в порядку, визначеному Кабінетом Міністрів України.

Військовослужбовці (крім військовослужбовців строкової служби) та члени їх сімей, які проживають разом із ними, забезпечуються службовими жилими приміщеннями, що повинні відповідати вимогам житлового законодавства.

Військовослужбовцям, які мають вислугу на військовій службі 20 років і більше, та членам їх сімей надаються жилі приміщення для постійного проживання або за їх бажанням грошова компенсація за належне їм для отримання жиле приміщення. Такі жилі приміщення або грошова компенсація надаються їм один раз протягом усього часу проходження військової служби за умови, що ними не було використано право на безоплатну приватизацію житла, з урахуванням особливостей, визначених пунктом 10 цієї статті (абзац 4 пункту 1 статті 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей»).

Ураховуючи, що під час проходження ОСОБА_1 військової служби у Одеському гарнізоні Південного регіонального управління Державної прикордонної служби України держава забезпечила його та членів його сім'ї жилим приміщенням, ОСОБА_6 (як колишній член сім'ї військовослужбовця) та його дочка ОСОБА_7 скористалися своїм правом на приватизацію житла, у рівних долях приватизували житло та 28 квітня 2012 року відчужили його на підставі договору дарування, Верховний Суд не погодився з висновками судів першої та апеляційної інстанцій про неможливість виселення ОСОБА_1 зі спірного службового житла без надання іншого жилого приміщення на підставі статті 125 ЖК України.

Виходячи зі змісту статей 48, 118, 119, 124 125 ЖК України, статті 12 Закону України «Про соціальний і правовий статус військовослужбовців та членів їх сімей», заборона виселення поширюється на військовослужбовців, звільнених з військової служби і не забезпечених житлом для постійного проживання у межах норми.

Перед ОСОБА_1 як військовослужбовцем держава виконала свій обов'язок, передбачений частиною першою статті 12 Закону України «Про соціальний і правовий статус військовослужбовців та членів їх сімей», та забезпечила його житловим приміщенням для постійного проживання, з можливістю приватизації, право на яку реалізовано колишніми членами його сім'ї.

Виходячи із необхідності забезпечення загальнонаціональної та економічної безпеки і добробуту, захисту прав військовослужбовців, які не забезпечені ані постійним, ані службовим житловим, а також принципів рівності та справедливості, на військовослужбовців, а також членів їхніх сімей, які були забезпечені постійним житлом у межах норми, не поширюються гарантії, передбачені статтею 125 ЖК України. З припиненням військової служби вказаної категорії

військовослужбовців припиняється право на користування службовим житловим приміщенням, наданим на період її проходження, що виключає можливість застосування статті 125 ЖК України під час розгляду спору про виселення без надання іншого житла (яке вже було надано державою).

У справі, що переглядалася, залишаючи без змін рішення суду першої інстанції про відмову у виселенні відповідачів, суд апеляційної інстанції не повною мірою надав оцінку застосуванню до цих правовідносин статті 8 Конвенції щодо пропорційності втручання у право особи на житло.

Суд апеляційної інстанції не надав оцінки доводам апеляційної скарги Адміністрації Державної прикордонної служби України про те, що відповідачу раніше надавалось службове житло, яке не було здане. Натомість у Державній прикордонній службі України перебувають у черзі особи, які потребують отримання службового житлового приміщення, а саме військовослужбовці, які проходять військову службу в особливий період. Такі обставини мали бути враховані судами під час вирішення питання про виселення осіб із службового приміщення у зв'язку з тим, що відпали правові підстави для правомірного проживання у такому житлі.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 7 грудня 2022 року у справі № 761/39955/20 (провадження № 61-4929св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108059560>.

1.2. Видача ордера особі на зайняття кімнати гуртожитку, ліжко-місце в якій займала інша особа, не свідчить про порушення прав останньої та не є підставою для визнання такого ордера недійсним у разі її переселення на ліжко-місце до іншої вільної кімнати

05 грудня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, ОСОБА_5, Товариства з обмеженою відповідальністю «Львівавтокомплектація», Товариства з обмеженою відповідальністю «Львівські автобусні заводи», третя особа – Франківська районна адміністрація Львівської міської ради, про визнання ордера на жиле приміщення недійсним, усунення перешкод у користуванні жилим приміщенням і вселення.

Суд установив, у 2003 році рішенням виконавчого комітету Львівської міської ради доручено ВАТ «Львівський автобусний завод» провести заселення приміщень гуртожитку для проживання сімей. Згідно з ордером від 01 серпня 2005 року, який виданий на підставі спільного рішення адміністрації і профспілкового комітету ВАТ «Львівський автобусний завод», ОСОБА_1 має право заселення кімнати 11,80 кв. м в окремій квартирі. ОСОБА_1 з 25 листопада 1999 року зареєстрована у гуртожитку без зазначення кімнати. Відповідно до витягу з протоколу № 9 від 29 квітня 2010 року спільного засідання адміністрації та профкому ТОВ «Львівський автобусний завод» ухвалено рішення про надання та перереєстрацію ОСОБА_2 та її сина ОСОБА_4, сина ОСОБА_3, дочки ОСОБА_6, а також про переселення ОСОБА_1

із ліжко-місця кімнати № 726 на ліжко-місце іншої кімнати. ОСОБА_2 видано ордер № 159 від 11 червня 2010 року на право заселення кімнат гуртожитку, а з 18 червня 2010 року ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4 зареєстровані у кімнатах № 726, 727, 728.

Суд першої інстанції визнав недійсним ордер № 159 від 11 червня 2010 року, виданий на ім'я ОСОБА_2, та зобов'язав відповідачів не чинити перешкод у користуванні кімнатою, а також виселив відповідачів з кімнати № 726 та вселив до неї ОСОБА_1. Задовольняючи позовні вимоги, суд першої інстанції керувався тим, що ордер № 159, виданий на ім'я ОСОБА_2 та членів її сім'ї, був виданий на кімнату, яка була зайнятою і на підставі ордера від 01 серпня 2005 року № 587 надана позивачу.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції, відмовив у задоволенні позову, зазначивши, що ОСОБА_1 видано ордер на ліжко-місце, а не на окрему кімнату № 726, про що свідчить витяг із протоколу спільного засідання адміністрації та профкому ТОВ «Львівський автобусний завод».

Верховний Суд залишив без змін постанову апеляційного суду, зробивши такі правові висновки.

Відповідно до положень статті 129 ЖК України на підставі рішення про надання жилої площі в гуртожитку адміністрація підприємства, установи, організації, орган місцевого самоврядування видає громадянину спеціальний ордер, який є єдиною підставою для вселення на надану жилу площу в гуртожитку.

Згідно зі статтею 59 ЖК України ордер на жиле приміщення може бути визнано недійсним у судовому порядку у випадках подання громадянами відомостей, що не відповідають дійсності, про потребу в поліпшенні житлових умов, порушення прав інших громадян або організацій на зазначене в ордері жиле приміщення, неправомірних дій службових осіб при вирішенні питання про надання жилого приміщення, а також в інших випадках порушення порядку і умов надання жилих приміщень. Вимогу про визнання ордера недійсним може бути заявлено протягом трьох років з дня його видачі.

У справі, що переглядалася, апеляційний суд установив, що ОСОБА_1 01 серпня 2005 року видано ордер на ліжко-місце, а не на окрему кімнату, та 29 квітня 2010 року останню переселено з ліжко-місця кімнати № 726 на ліжко-місце кімнати № 1019 цього гуртожитку.

Установивши, що оспорюваний ордер від 11 червня 2010 року видано ОСОБА_2 на зайняття, зокрема, кімнати № 726 гуртожитку, право користування якою позивачу в установленому законом порядку не надавалося, та враховуючи те, що на час видачі ордера від 11 червня 2010 року ОСОБА_1 переселено з ліжко-місця кімнати № 726 на ліжко-місце кімнати № 1019, суд апеляційної інстанції правильно керувався тим, що передбачені законом підстави для визнання ордера недійсним відсутні, а відповідачі на підставі ордеру зайняли кімнати в гуртожитку, права користування якими ОСОБА_1 не має, тобто які є вільними, дійшов правильного висновку про відсутність у позивача порушеного права, яке підлягає захисту.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 5 грудня 2022 року у справі № 465/6671/14-ц (провадження № 61-1331св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107706619>.

2. Спори, що виникають із трудових правовідносин

2.1. Внесення змін у накази про звільнення з метою виправлення помилок чи зміни дати звільнення не може бути підставою для визнання такого звільнення незаконним у разі дотримання передбаченої законом процедури

23 грудня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до військової частини, третя особа – Адміністрація Державної прикордонної служби України, про визнання протиправним і скасування наказів, поновлення на роботі, стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу.

Суд встановив, що ОСОБА_1 переведено на посаду водія відділення логістики відділу прикордонної служби 1 категорії (тип Б) за строковим трудовим договором. У зв'язку із внесенням змін до штатів органів Державної прикордонної служби України і проведенням скорочення відповідних посад службовців з числа осіб, які не є військовослужбовцями, 05 листопада 2018 року позивач був письмово попереджений про можливе звільнення на підставі пункту 1 частини першої статті 40 КЗпП України. Одночасно у зв'язку зі скороченням займаної ним посади йому було запропоновано 4 вакантні посади, від яких ОСОБА_1 відмовився.

08 січня 2019 року наказом начальника прикордонного загону ОСОБА_1 звільнено з посади водія автотранспортних засобів (за рахунок військової посади молодший інспектор прикордонної служби 2 категорії – водій) відділення логістики відділу прикордонної служби 1 категорії (тип Б).

Наказом від 21 січня 2019 року скасовано наказ від 08 січня 2019 року, згідно з пунктом 2 наказу ОСОБА_1 вважається працюючим на посаді водія (за рахунок військової посади молодший інспектор прикордонної служби 2 категорії – водій) відділення логістики відділу прикордонної служби 1 категорії (тип Б). Вказано про необхідність приступити до роботи з 22 січня 2019 року.

Встановлено, що ОСОБА_1 після скасування наказу про його звільнення до роботи не приступив. Наказом від 15 березня 2019 року скасовано пункт 1 абзацу 1 та 3 пункту 2 наказу від 21 січня 2019 року «Про скасування наказу» та наказ від 21 січня 2019 року «Про утримання коштів» як нереалізовані. Внесено зміни до наказу від 08 січня 2019 року в частині дати звільнення ОСОБА_1 з 08 січня 2019 року на 15 березня 2019 року, а також зазначення правильного по батькові позивача.

Суд першої інстанції, відмовляючи в задоволенні позову, виходив із того, що у відповідача мали місце зміни в організації виробництва і праці, зокрема скорочення чисельності і штату працівників, позивача було попереджено про наступне вивільнення за два місяці та запропоновано чотири вакантні посади з можливістю переведення на іншу роботу, від яких він відмовився, також ОСОБА_1 двічі не з'являвся на засідання профспілки без поважних причин, хоча був належним чином повідомлений про їх проведення, тому права позивача при звільненні не були порушені. Після внесення змін до наказів про звільнення, трудові відносини фактично

не поновлювалися, посада позивача на підприємстві була скорочена, будь-яких нових правових наслідків вказані накази не містили, підстава звільнення змінена не була, ними був упорядкований розрахунок та виправлені помилки в написанні по батькові ОСОБА_1, а також змінена дата його звільнення, тому були відсутні правові підстави для визнання наказів протиправними та їх скасування.

Постановою апеляційного суду була змінена мотивувальна частина рішення місцевого суду про відмову в задоволенні позову, зокрема зазначено, що порушень процедури звільнення ОСОБА_1 не встановлено. Факт скасування та внесення змін до наказів не може бути підставою для визнання звільнення незаконним. Непослідовність наказів та наявність у них описок не спростовують факт скорочення посади, яку займав позивач, та належного попередження відповідачем ОСОБА_1 про подальше звільнення.

Верховний Суд залишив без змін судові рішення з огляду на таке.

Згідно з пунктом 1 частини першої статті 40 КЗпП України трудовий договір, укладений на невизначений строк, а також строковий трудовий договір до закінчення строку його чинності можуть бути розірвані власником або уповноваженим ним органом, у випадку змін в організації виробництва і праці, в тому числі ліквідації, реорганізації, банкрутства або перепрофілювання підприємства, установи, організації, скорочення чисельності або штату працівників.

Відповідно до частини другої статті 40 КЗпП України звільнення з підстав, зазначених у пунктах 1, 2 і 6 цієї статті, допускається, якщо неможливо перевести працівника, за його згодою, на іншу роботу.

Згідно з частинами першою, третьою статті 49-2 КЗпП України про наступне вивільнення працівників персонально попереджають не пізніше ніж за два місяці. Одночасно з попередженням про звільнення у зв'язку із змінами в організації виробництва і праці власник або уповноважений ним орган пропонує працівникові іншу роботу на тому ж підприємстві, в установі, організації.

Таким чином, однією з найважливіших гарантій для працівників при скороченні чисельності або штату є обов'язок власника підприємства чи уповноваженого ним органу працевлаштувати працівника.

Власник вважається таким, що належно виконав вимоги частини другої статті 40, частини третьої статті 49-2 КЗпП України щодо працевлаштування працівника, якщо запропонував йому наявну на підприємстві роботу, тобто вакантні посади чи роботу за відповідною професією чи спеціальністю, чи іншу вакантну роботу, яку працівник може виконувати з урахуванням його освіти, кваліфікації, досвіду тощо, та яка з'явилася на підприємстві протягом цього періоду і яка існувала на день звільнення.

Встановивши, що у відповідача дійсно відбулося скорочення штату та чисельності працівників, відповідач своєчасно та належним чином повідомив позивача про наступне вивільнення, а ОСОБА_1 відмовився від запропонованих йому вакантних посад, суди дійшли обґрунтованих висновків про відсутність підстав для задоволення вимог позивача про поновлення його на роботі та стягнення середнього заробітку за час вимушеного прогулу.

Також правильними є висновки судів про відмову в задоволенні вимог ОСОБА_1 про скасування наказів від 21 січня 2019 року, від 21 січня 2019 року, від 15 березня 2019 року з огляду на їх необґрунтованість та недоведеність. Внесення змін до наказів з метою виправлення помилок чи зміни дати звільнення не може бути підставою для визнання такого звільнення незаконним.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 23 грудня 2022 року у справі № 511/466/19 (провадження № 61-17976св21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108059669>.

2.2. При вирішенні спорів щодо відшкодування шкоди, завданої діями працівника, суди повинні перевіряти додержання власником або уповноваженим ним органом установа частинною третьою статті 233 КЗпП України річного строку з дня виявлення заподіяної працівником шкоди для звернення до суду з позовом про її відшкодування. День постановлення вироку чи ухвали суду за правилами КК України щодо заподіювача шкоди не вважається днем виявлення заподіяної ним шкоди за наявності доказів доведеного факту завдання шкоди

14 грудня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом Товариства з обмеженою відповідальністю «ГТ СОЛЮШНС» (далі – ТОВ «ГТ СОЛЮШНС») до ОСОБА_1 про відшкодування майнової шкоди, завданої внаслідок вчинення злочину.

Суд установив, що наказом від 01 червня 2012 року ОСОБА_1 призначено на посаду комерційного директора ТОВ «ГТ СОЛЮШНС», перебуваючи на якій відповідач вчинив кримінальне правопорушення.

Досудовим розслідуванням встановлено, що ОСОБА_1, наділений повноваженням розпоряджатися майном ТОВ «ГТ СОЛЮШНС», за усною вказівкою директора товариства ОСОБА_2, на підставі накладних без номерів передав на зберігання м'ясопродукти до холодильних камер, які знаходяться у ТОВ «Холодторг». Отриману після зберігання м'ясну продукцію ОСОБА_1 реалізував невстановленим особам та одержані від реалізації кошти не вніс до каси ТОВ «ГТ СОЛЮШНС», чим заподіяв позивачу шкоду в особливо великих розмірах.

Вироком Новозаводського районного суду м. Чернігова від 29 липня 2014 року ОСОБА_1 визнано винним у вчиненні кримінального правопорушення, передбаченого частиною п'ятою статті 191 КК України, і призначено йому покарання із застосуванням статті 69 КК України у вигляді п'яти років позбавлення волі з позбавленням права обіймати посади, пов'язані з організаційно-розпорядчими або адміністративно-господарськими функціями строком на два роки.

Позивач указував, що завдана шкода не відшкодована, а тому просив суд стягнути з відповідача майнову шкоду, заподіяну кримінальним правопорушенням.

Суд першої інстанції позов задовольнив, стягнув з ОСОБА_1 на користь ТОВ «ГТ СОЛЮШНС» грошові кошти на відшкодування майнової шкоди, завданої злочинцем.

Апеляційний суд рішення суду першої інстанції скасував, ухвалив нове рішення, яким у задоволенні позову відмовив.

Верховний Суд залишив без змін постанову апеляційного суду з огляду на таке.

Відповідно до частин першої, другої статті 130 КЗпП України працівники несуть матеріальну відповідальність за шкоду, заподіяну підприємству, установі, організації внаслідок порушення покладених на них трудових обов'язків.

За статтею 134 цього Кодексу відповідно до законодавства працівники несуть матеріальну відповідальність у повному розмірі шкоди, заподіяної з їх вини підприємству, установі, організації, у випадках, зокрема, коли шкоди завдано діями працівника, які мають ознаки діянь, переслідуваних у кримінальному порядку.

Для звернення власника або уповноваженого ним органу до суду в питаннях стягнення з працівника матеріальної шкоди, заподіяної підприємству, установі, організації, встановлюється строк в один рік з дня виявлення заподіяної працівником шкоди (частина третя статті 233 КЗпП України).

Встановлені статтею 223 КЗпП України строки звернення до суду застосовуються незалежно від заяви сторін.

Відповідно до статті 234 КЗпП України у разі пропуску з поважних причин строків, установлених статтею 233 цього Кодексу, районний, районний у місті, міський чи міськрайонний суд може поновити ці строки. Отже, строк звернення до суду у справах щодо трудових праводносин врегульовано нормами КЗпП України, а не нормами ЦК України.

При вирішенні спорів щодо відшкодування шкоди, завданої діями працівника, суди повинні перевіряти, чи додержався власник або уповноважений ним орган установленого статтею 233 КЗпП України річного строку з дня виявлення заподіяної працівником шкоди для звернення до суду з позовом про її відшкодування. Днем виявлення шкоди необхідно вважати день, коли власнику або уповноваженому ним органу стало відомо про наявність шкоди, завданої працівником. Ухвалення судом вироку чи іншого рішення в межах КК України, яким відповідача визнано винним, не усуває юридичного значення доведених до відома юридичної особи або органу державного управління актів, висновків та інших документів, що підтверджують початок перебігу встановленого частиною третьою статті 233 КЗпП України строку звернення до суду. Отже, за змістом частини третьої статті 233 КЗпП України день ухвалення вироку чи ухвали суду за правилами КК України щодо відповідача не вважається днем виявлення заподіяної ним шкоди за наявності доказів доведеного факту завдання шкоди.

Суд апеляційної інстанції обґрунтовано вказав, що днем виявлення шкоди необхідно вважати день, коли власнику або уповноваженому ним органу стало відомо про наявність шкоди, завданої працівником. Днем виявлення шкоди, встановленої в результаті інвентаризації матеріальних цінностей, при ревізії або перевірці фінансово-господарської діяльності підприємства, установи, організації, необхідно вважати день підписання відповідного акта або висновку.

Апеляційний суд установив, що про факт заподіяння ОСОБА_1 майнової шкоди позивачу стало відомо після перевірки наявності товару на зберіганні у товаристві,

про що 25 жовтня 2012 року складено акт інвентаризації. Ці обставини підтвердив також директор ТОВ «ГТ СОЛЮШНС» ОСОБА_2 під час його допиту як потерпілого при проведенні досудового розслідування. Отже, відлік строку, встановленого частиною третьою статті 233 КЗпП України для звернення до суду з позовом про відшкодування шкоди, завданої підприємству, розпочався з жовтня 2012 року. З позовом у цій справі ТОВ «ГТ СОЛЮШНС» звернулося до суду лише у листопаді 2015 року, клопотань про поновлення строку позивач не заявляв, доказів на підтвердження поважності причин пропуску строку звернення до суду з позовом не надав.

У матеріалах кримінальної справи № 751/963/14 по обвинуваченню ОСОБА_1 позов про стягнення майнової шкоди відсутній. За таких обставин суд апеляційної інстанції правильно відмовив у задоволенні позову в зв'язку з пропуском передбаченого частиною третьою статті 233 КЗпП України строку для звернення до суду із цим позовом. При цьому апеляційний суд обґрунтовано виходив із того, що встановлений статтею 233 КЗпП України річний строк звернення до суду не є строком позовної давності, який регулюється нормами ЦК України та застосовується незалежно від заяви сторін, тому доводи касаційної скарги в цій частині Верховний Суд відхилив.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 14 грудня 2022 року у справі № 750/10938/15-ц (провадження № 61-559св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108059514>.

3. Спори, що виникають із земельних правовідносин

3.1. Знищення орендарем без згоди орендодавця багаторічних насаджень, які є складовою частиною орендованої земельної ділянки, що призвело до зміни виду угідь, є підставою для розірвання договору оренди

22 грудня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Товариства з обмеженою відповідальністю «Акра Д» (далі – ТОВ «Акра Д», товариство) про розірвання договору оренди землі.

Суд установив, що ОСОБА_1 на праві власності належать земельна ділянка, площею 1,1584 га, та земельна ділянка під садком, площею 0,8629 га, розташовані на території Комсомольської сільської ради Козятинського району Вінницької області з цільовим призначенням – для ведення товарного сільськогосподарського виробництва.

08 лютого 2019 року між нею та ТОВ «Акра Д» укладено договір оренди землі, за умовами якого вона передала у строкове платне користування відповідачу земельну ділянку загальною площею 2,0212 га, з яких: рілля – 1,1583 га, сад – 0,8629 га, неоліків щодо її стану орендарем не виявлено.

26 квітня 2021 року комісією Махнівської сільської ради Хмельницького району Вінницької області відповідно до акта встановлено, що на належній позивачу земельній ділянці площею 0,829 га плодіві дерева (багаторічні насадження – сад) відсутні.

Ураховуючи викладене, ОСОБА_1 просила суд розірвати договір оренди землі від 08 лютого 2019 року, укладений між нею та ТОВ «Акра Д».

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, розірвав договір оренди землі, укладений між ОСОБА_1 та ТОВ «Акра Д».

Залишаючи без змін рішення суду першої інстанції, апеляційний суд вказав, що знищення багаторічних насаджень (саду) відповідачем після отримання земельної ділянки в оренду та знищення їх без згоди орендодавця порушує право власності позивача на земельну ділянку під назвою багаторічні насадження (сад), що свідчить про пошкодження орендованої земельної ділянки, яке істотно перешкоджає її використанню.

Верховний Суд залишив без змін судові рішення, зробивши такі висновки.

Відповідно до статті 31 Закону України «Про оренду землі» договір оренди землі може бути розірваний за згодою сторін. На вимогу однієї із сторін договір оренди може бути достроково розірваний за рішенням суду в порядку, встановленому законом. Розірвання договору оренди землі в односторонньому порядку не допускається, якщо інше не передбачено законом або цим договором.

На вимогу однієї із сторін договір відповідно до частини першої статті 32 Закону України «Про оренду землі» може бути достроково розірваний за рішенням суду у разі невиконання сторонами обов'язків, передбачених статтями 24 і 25 цього Закону та умовами договору, в разі випадкового знищення чи пошкодження об'єкта оренди, яке істотно перешкоджає передбаченому договором використанню земельної ділянки, а також на підставах, визначених ЗК України та іншими законами України.

У справі, що переглядалася, пункт 38 договору оренди землі від 08 лютого 2019 року визначав, що його дія припиняється шляхом розірвання за рішенням суду на вимогу однієї із сторін унаслідок невиконання другою стороною обов'язків, передбачених договором, та внаслідок випадкового знищення, пошкодження орендованої земельної ділянки, яке істотно перешкоджає її використанню. Таким чином, умовами договору передбачена можливість його розірвання на вимогу однієї із сторін та визначені підстави для такого розірвання, без необхідності встановлення будь-яких інших передумов, зокрема істотного порушення договору.

Багаторічні насадження не можуть розглядатися як окремий об'єкт права власності без земельної ділянки, на якій вони розташовані, оскільки є складовою частиною цієї земельної ділянки.

Верховний Суд погодився з висновком судів про розірвання оспорюваного договору оренди землі у зв'язку з тим, що ТОВ «Акра Д» істотно порушило умови спірного правочину, оскільки без згоди ОСОБА_1 як орендодавця знищило сад

та змінило вид угідь з багаторічних насаджень на ріллю, хоча такі дії мали бути обумовлені в укладеному між сторонами договорі оренди землі.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 22 грудня 2022 року у справі № 133/1886/21 (провадження № 61-10355св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108059677>.

4. Спори щодо права власності чи іншого речового права на нерухоме майно

4.1. Зазначення в резолютивній частині судового рішення конкретних приміщень, з яких складається належна сторонам на праві спільної часткової власності частка, є зайвим, оскільки кожен учасник спільної часткової власності володіє не часткою майна в натурі, а часткою в праві власності на спільне майно в цілому, яка є ідеальною та визначається відповідними процентами від цілого чи в дробовому вираженні

14 грудня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про розірвання шлюбу, поділ спільного майна подружжя.

Суд установив, що 03 серпня 2002 року сторони у справі зареєстрували шлюб. За спільні кошти подружжя було придбано квартиру та два автомобілі – автомобіль марки «Daewoo», модель «Nexia», та автомобіль марки «Volkswagen», модель «Caddi Combi», які зареєстровані за відповідачем. Крім того, ОСОБА_2 на підставі договору дарування від 19 грудня 2003 року на праві власності належало 9/20 частин житлового будинку. Після добудови (перебудови) частини будинку згідно зі свідоцтвом про право власності від 18 серпня 2010 року ОСОБА_2 на праві особистої приватної власності належало 4/5 частини житлового будинку.

Позивач вважала, що внаслідок спільних трудових та грошових витрат подружжя здійснило невід'ємні поліпшення в будинку, що належить на праві власності відповідачу, унаслідок чого вартість нерухомості істотно збільшилася. Тому просила, зокрема, визнати будинок спільною сумісною власністю подружжя.

Суди розглядали справу неодноразово.

Позивач відповідно до частини четвертої статті 49 ЦПК України звернулася до суду із заявою про зміну предмета позову, в якій просила визнати 4/5 частини житлового будинку спільною сумісною власністю та поділити в натурі, визнавши право власності по 2/5 частини цього будинку за кожним з подружжя.

Суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й апеляційний суд, позов ОСОБА_1 про поділ спільного майна подружжя задовольнив частково. Суд визнав спільним сумісним майном подружжя автомобіль марки «Daewoo», модель «Nexia», та 4/5 частини житлового будинку, які становлять визначені приміщення. У порядку поділу майна подружжя суд визнав за кожним із сторін право власності: на S частину автомобіля марки «Daewoo», модель «Nexia», на 2/5 частини житлового будинку із визначенням конкретних приміщень.

Верховний Суд змінив резолютивну частину рішення суду першої інстанції, зробивши такі висновки.

Відповідно до частини першої статті 62 СК України, якщо майно дружини, чоловіка за час шлюбу істотно збільшилося у своїй вартості внаслідок спільних трудових чи грошових затрат або затрат другого з подружжя, воно у разі спору може бути визнане за рішенням суду об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Тож статус об'єкта права спільної сумісної власності визначається такими чинниками, як час набуття майна та кошти, за які таке майно було набуто (джерело набуття). Лише факт придбання спірного майна в період шлюбу не є безумовною підставою для надання такому майну статусу об'єкта спільної сумісної власності подружжя.

У разі поділу майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, частки майна дружини та чоловіка є рівними, якщо інше не визначено домовленістю між ними або шлюбним договором (частина перша статті 70 СК України)

У справі, що переглядалася, суди встановили, що вартість спірного житлового будинку до та після перебудови, яка тривала у період перебування сторін у шлюбі, свідчить про те, що спірне майно, а саме належна відповідачу на праві спільної часткової власності частина (4/5) житлового будинку істотно збільшилася у своїй вартості внаслідок спільних трудових та грошових затрат сторін, тому може бути визнана судом об'єктом права спільної сумісної власності подружжя.

Верховний Суд зазначив, що за змістом статті 62 СК України «втручання у право власності може бути обґрунтованим та дотримано балансу інтересів подружжя у разі наявності у сукупності двох факторів: істотність збільшення вартості майна; таке збільшення вартості пов'язане зі спільними трудовими чи грошовими затратами або затратами другого з подружжя, який не є власником.

Істотність збільшення вартості майна підлягає з'ясуванню шляхом порівняння вартості майна до та після поліпшень внаслідок спільних трудових чи грошових затрат другого з подружжя. Тобто істотність збільшення вартості має відбутися така, що первинний об'єкт нерухомості, який належав одному з подружжя на праві приватної власності, розчиняється, нівелюється, втрачається чи стає настільки несуттєвим, малозначним порівняно із тим об'єктом нерухомого майна, який з'явився під час шлюбу у результаті спільних трудових чи грошових затрат подружжя чи іншого з подружжя, який не є власником.

У справі, що переглядалася, суд першої інстанції, з рішенням якого погодився й суд апеляційної інстанції, зробив обґрунтований висновок про те, що належна відповідачу 4/5 частина житлового будинку після проведення реконструкції внаслідок спільних трудових та грошових затрат подружжя здобула поліпшення, яке призвело до істотного збільшення вартості майна, що не спростовано відповідачем. Разом із тим місцевий суд, з урахування пред'явленого позову про визнання права власності на частку, дійшов помилкового висновку про необхідність зазначення в резолютивній частині судового рішення конкретних приміщень, з яких складається належна сторонам на праві спільної часткової власності частка (4/5).

Спільна часткова власність завжди відзначається множинністю суб'єктів та єдністю об'єкта. Кожен учасник спільної часткової власності володіє не часткою майна в натурі, а часткою в праві власності на спільне майно в цілому. Ці частки є ідеальними й визначаються відповідними процентами від цілого чи у дробовому вираженні. Таким чином, зазначення в резолютивній частині судового рішення приміщень, з яких складається належна сторонам на праві часткової сумісної власності частка, є зайвим та таким, що виходить за межі пред'явленого позову. За таких підстав рішення місцевого суду підлягає зміні шляхом виключення з резолютивної його частини посилання на конкретні приміщення, які становлять 4/5 частини будинку.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 14 грудня 2022 року у справі № 754/2060/17 (провадження № 61-9685св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108025883>.

5. Спори, що виникають з правочинів, зокрема договорів

5.1. У разі неясності умов договору їх тлумачення повинне здійснюватися на користь контрагента сторони, яка підготувала проект договору або запропонувала формулювання відповідної умови

05 грудня 2022 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом Приватного акціонерного товариства «Фармацевтична фірма «Дарниця» далі – ЗАТ «Фармацевтична фірма «Дарниця») до ОСОБА_1 про стягнення заборгованості за договором купівлі-продажу нерухомого майна (квартири).

Суд установив, що 06 лютого 1997 року між ЗАТ «Фармацевтична фірма «Дарниця», правонаступником якого є ПрАТ «Фармацевтична фірма «Дарниця», та ОСОБА_2, ОСОБА_1 укладено договір купівлі-продажу квартири. Пунктом 4 цього договору вартість квартири визначена в розмірі 31 721,00 грн, що на момент здійснення операції становить 16 750,00 умовних одиниць за курсом Національного банку України. У пункті 5 договору купівлі-продажу встановлено, що покупці виплачують продавцю повну вартість квартири протягом 15 років з моменту укладення договору, тобто до 06 лютого 2012 року. На виконання умов договору відповідач сплатив позивачу 31 721,00 грн.

На думку позивача, відповідач сплатив кошти за договором не в повному обсязі, оскільки вартість квартири мала бути визначена за офіційним курсом національної валюти до долара США, встановленим Національним банком України на день платежу, а не на день укладення договору.

Суд першої інстанції позов задовольнив.

Постановою апеляційного суду рішення місцевого суду скасовано, ухвалено нове рішення про відмову в задоволенні позову. Апеляційний суд визнав безпідставними доводи позивача про необхідність визначення вартості квартири

в еквіваленті іноземної валюти станом на момент виконання договору, оскільки норма, яка б передбачала, що зазначення у договорі грошового еквівалента в іноземній валюті є підставою для сплати суми у гривнях за офіційним курсом відповідної валюти на день платежу, в актах цивільного законодавства України, чинних на момент укладення договору, була відсутня. Враховуючи відсутність у матеріалах справи інших доказів взаємного наміру сторін здійснювати розрахунки за продану квартиру за курсом долара США до гривні на день здійснення платежів, колегія суддів апеляційного суду вважала, що у цьому випадку цілком обґрунтованим є застосування правила *contra proferentem* (слова договору повинні тлумачитися проти того, хто їх написав).

Верховний Суд погодився з висновком суду апеляційної інстанції щодо відсутності правових підстав для задоволення позову з огляду на таке.

За змістом частин першої, другої статті 533 ЦК України грошове зобов'язання має бути виконане у гривнях. Якщо в зобов'язанні визначено грошовий еквівалент в іноземній валюті, сума, що підлягає сплаті у гривнях, визначається за офіційним курсом відповідної валюти на день платежу, якщо інший порядок її визначення не встановлений договором або законом чи іншим нормативно-правовим актом.

Валюта боргу – це грошові одиниці, в яких обчислена сума зобов'язання (що дозволяє визначити його ціннісне значення). У свою чергу, під валютою платежу розуміються грошові знаки, які є засобом погашення грошового зобов'язання і в яких повинне здійснюватися його фактичне виконання.

За загальним правилом, за наявності «валютного застереження», тобто визначення грошового еквіваленту в іноземній валюті, сума, що підлягає сплаті у гривнях, визначається за офіційним курсом відповідної валюти на день платежу, якщо інший порядок її визначення не встановлений договором або законом чи іншим нормативно-правовим актом.

Якщо у договорі передбачено інший порядок, суду необхідно з'ясувати сутність такого визначення.

Тлумачення правочину – це з'ясування змісту дійсного одностороннього правочину чи договору (двостороннього або багатостороннього правочину), з тексту якого неможливо встановити справжню волю сторони (сторін). З урахуванням принципу тлумачення *favor contractus* (тлумачення договору на користь дійсності) сумніви щодо дійсності, чинності та виконаності договору (правочину) повинні тлумачитися судом на користь його дійсності, чинності та виконаності.

Як передбачено частиною першою статті 637 ЦК України, тлумачення умов договору здійснюється відповідно до статті 213 ЦК України.

Якщо за допомогою загальних підходів до тлумачення змісту правочину, передбачених у частинах третій та четвертій статті 213 ЦК України, неможливо встановити порядок проведення розрахунків між сторонами, необхідно застосовувати тлумачення *contra proferentem* (лат. *verba chartarum fortius accipiuntur contra proferentem* – слова договору повинні тлумачитися проти того, хто їх написав).

Аналіз змісту договору купівлі-продажу від 06 лютого 1997 року свідчить, що встановлені статтею 213 ЦК України правила не дозволяють визначити зміст

відповідної умови договору купівлі-продажу щодо порядку проведення розрахунку. Тому потрібно застосовувати правило тлумачення *contra proferentem*.

Встановивши, що на виконання умов укладеного договору купівлі-продажу від 06 лютого 1997 року ОСОБА_2, ОСОБА_1 сплатили повну вартість квартири в національній валюті України, апеляційний суд зробив правильний висновок про належне виконання покупцями умов договору купівлі-продажу.

Верховний Суд врахував презумпцію, що позивач є стороною, яка підготувала як проєкт договору, так і спірні умови договору. Така презумпція позивачем під час розгляду справи не спростована, тому тлумачення повинно здійснюватися на користь відповідача.

Розуміючи інтереси кредитора, який укладав договори купівлі-продажу квартир за умов надмірної інфляції, Верховний Суд звернув увагу на те, що будівництво житлового будинку було розпочато навесні 1991 року забудовником – ДО КВХФО «Дарниця» за рахунок державних централізованих капіталовкладень. Будівництво за рахунок коштів Державного бюджету України продовжувалося до травня 1993 року, а потім було призупинено у зв'язку з відсутністю фінансування. Влітку 1995 року, після укладення правонаступником ДО КВХФО «Дарниця» – ЗАТ «Фармацевтична фірма «Дарниця» із своїми працівниками, які перебували на обліку осіб, які потребують поліпшення житлових умов, договорів на часткову участь у будівництві будинку, будівництво його було поновлено і завершено у грудні 1996 року. За таких умов позивач при відчуженні квартир був не просто кредитором, а виконував важливу соціальну функцію щодо забезпечення громадян житлом, сприяючи реалізації їх права, гарантованого статтею 47 Конституції України.

Система забезпечення житлом, яка існувала в 90-х роках, у тому числі можливість безоплатної приватизації житла, отримання його в користування від держави чи роботодавця, не передбачала залежність вартості такого житла від курсу іноземної валюти.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 5 грудня 2022 року у справі № 753/8945/19 (провадження № 61-8829сво21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108335754>.

6. Спори щодо недоговірних зобов'язань

6.1. У фізичної особи, яка вважає себе потерпілою від кримінального правопорушення, щодо якого триває досудове розслідування і факт вчинення кримінального правопорушення (злочину) належно не встановлений, не виникає права на позов про відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення, на підставі частини другої статті 1177 ЦК України

07 листопада 2022 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до держави Україна в особі Головного управління Державної

казначейської служби України у Київській області про відшкодування майнової шкоди, завданої кримінальним правопорушенням.

Суд установив, що в провадженні Ірпінського відділу поліції Головного управління Національної поліції в Київській області перебуває кримінальне провадження за заявою ОСОБА_1 стосовно ОСОБА_2, ОСОБА_3, ОСОБА_4, які з 2015 року до 2017 року, зловживаючи довірою громадян, шляхом обману отримали грошові кошти законних власників квартир і не виконали перед ними свої договірні зобов'язання. Відповідно до протоколу від 22 грудня 2018 року ОСОБА_1 допитано як потерпілу у зазначеному кримінальному провадженні, досудове розслідування в якому на момент розгляду справи тривало.

Звертаючись до суду, позивач зазначала, що оскільки на момент звернення до суду з позовом у кримінальному провадженні не розпочався судовий розгляд, а здійснюється досудове розслідування, обвинувальний акт не складений, шкода, завдана їй внаслідок вчинення кримінального правопорушення (шахрайство в особливо великому розмірі), не відшкодована підозрюваним.

Суд першої інстанції відмовив у задоволенні позову, зазначивши про безпідставність позовних вимог ОСОБА_1 до Головного управління Державної казначейської служби України у Київській області, оскільки держава Україна не гарантує безумовного права потерпілого на відшкодування шкоди, завданої злочинцем, а умови і порядок відшкодування такої шкоди державою не визначені.

Відмовляючи в задоволенні позову, апеляційний суд зазначив, що суд не встановив підстав для застосування до спірних правовідносин положень статті 1177 ЦК України, оскільки немає судового рішення (вироку, постанови), яке набрало законної сили, яким би було встановлено подію злочину (кримінальне правопорушення), та особу було визнано винною у вчиненні злочину. Апеляційний суд врахував, що досудове розслідування у кримінальному провадженні триває, позивача визнано потерпілою у цьому кримінальному провадженні, а отже, вона може реалізувати своє право на відшкодування завданої їй шкоди внаслідок кримінального правопорушення, пред'явивши цивільний позов у кримінальному провадженні. Суд апеляційної інстанції вважав, що звернення позивача до суду з позовом є передчасним.

Верховний Суд погодився з висновками апеляційного суду про те, що не настали ті обставини, за яких особа може звернутися до суду за захистом своїх прав у обраний нею спосіб, з огляду на таке.

Структура та зміст чинної статті 1177 ЦК України визначають, що за загальним правилом шкоду, завдану потерпілому в результаті вчинення кримінального правопорушення (злочинцем), має відшкодовувати винна особа, діями якої її завдано (генеральний делікт), що відповідає частині першій цієї статті.

У частині другій статті 1177 ЦК України сформульоване правило про те, що окремим законом України може бути встановлено субсидіарний обов'язок держави компенсувати завдану злочинцем шкоду, якщо її неможливо відшкодувати за рахунок винної особи. У такому законі мають бути визначені конкретизовані випадки виплати такої компенсації та певний порядок її здійснення.

Необхідною умовою для застосування частини другої статті 1177 ЦК України є наявність вироку суду, що набрав законної сили, або постанови слідчого, дізнавача, прокурора чи ухвали суду про закриття кримінального провадження з nereабілітуючих підстав, яким встановлено те, що особа є винуватою у вчиненні кримінального правопорушення або, і це є найголовнішим, встановлено сам факт вчинення стосовно потерпілої особи кримінального правопорушення.

Невирішення судом або зазначеними посадовими особами описаних питань та неухвалення відповідних процесуальних рішень апріорі не дає змоги застосувати правило частини другої статті 1177 ЦК України, тому право на позов відповідно до цієї правової норми у позивача не виникає.

У фізичної особи, яка вважає себе потерпілою від кримінального правопорушення, досудове розслідування щодо якого триває і факт вчинення кримінального правопорушення (злочину) належно не встановлений, не виникає права на позов про відшкодування шкоди, завданої внаслідок кримінального правопорушення, на підставі частини другої статті 1177 ЦК України, оскільки підставою для компенсації такої шкоди потерпілій особі державою є завдання шкоди кримінальним правопорушенням, що має бути встановлено у передбаченому законом порядку.

У разі ненастання таких обставин фізична особа за наявності відповідних підстав має право на позов про відшкодування їй заподіяної шкоди на загальних засадах (згідно зі статтями 1166 і/або 1167 ЦК України) або відповідно до іншого спеціального делікту в разі, якщо протиправність дій держави, її органів та/чи посадових осіб окремо встановлені.

Лише неприйняття відповідного закону про порядок компенсації державою такої шкоди не унеможлиблює розгляд справи за позовом потерпілого від кримінального правопорушення (злочину). Якщо під час розгляду справи суди не встановлять, що позивачу завдано шкоду внаслідок кримінального правопорушення, то підстав для компенсації державою шкоди такій особі не виникає, а отже, немає підстав і для застосування правил частини другої статті 1177 ЦК України.

Водночас Верховний Суд вважав за необхідне змінити оскаржувану постанову апеляційного суду, виключивши з підстав відмови у задоволенні позову недоведеність позовних вимог.

Верховний Суд виходив з доцільності розрізняти пред'явлення позову до виникнення права на такий позов, з одного боку, та недоведеності позовних вимог, з іншого. У першому випадку позовну заяву пред'являє особа до виникнення права на позов у матеріально-правовому сенсі. У другому випадку позов подає особа, яка має право на судовий захист свого суб'єктивного права чи законного інтересу, проте під час розгляду справи такою особою не доведено належними та допустимими доказами правомірності надання їй судового захисту задля відновлення порушеного права чи інтересу.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 7 листопада 2022 року у справі № 757/59343/19 (провадження № 61-9952сво20) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108335756>.

6.2. Транспортний засіб, який не рухався (зберігався на автостоянці), але спричинив завдання шкоди внаслідок його загоряння через технічну несправність електричної чи паливної системи, слід кваліфікувати як джерело підвищеної небезпеки в розумінні частини першої статті 1187 ЦК України

05 грудня 2022 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку письмового провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, Товариства з обмеженою відповідальністю «Науково-виробнича фірма «Промсервіс-ЮГ» (далі – ТОВ «Науково-виробнича фірма «Промсервіс-ЮГ») про відшкодування майнової та моральної шкоди.

Суд установив, що за нотаріально посвідченим договором оренди/найму транспортного засобу від 13 травня 2020 року ОСОБА_2 надав ТОВ «Науково-виробнича фірма «Промсервіс-ЮГ» в оренду на один рік для виробничої діяльності автомобіль «Renault Megane Sedan», власником якого є ОСОБА_2. Останній перебував у трудових відносинах із ТОВ «Науково-виробнича фірма «Промсервіс-ЮГ» (володілець транспортного засобу) та використовував транспортний засіб у робочий час у зв'язку з виконанням своїх трудових обов'язків.

12 серпня 2020 року на території стоянки ПАТ «АрселорМіттал Кривий Ріг» відбулося загоряння вказаного автомобіля, полум'я перекинулося на розташований поруч автомобіль «Mitsubishi Outlander», власником якого є позивач.

За фактом пожежі було відкрито кримінальне провадження, відомості про яке внесені до ЄРДР. Проте постановою слідчого вказане кримінальне провадження було закрито на підставі пункту 2 частини першої статті 284 КПК України у зв'язку відсутністю в діянні складу кримінального правопорушення.

Рішенням місцевого суду, яке залишено без змін постановою апеляційного суду, в задоволенні позову відмовлено у зв'язку з недоведеністю позивачем вини ОСОБА_2 у заподіянні йому шкоди, а також факту перебування автомобіля «Renault Megane Sedan» у неналежному технічному стані, що могло стати підставою для притягнення ТОВ «Науково-виробнича фірма «Промсервіс-ЮГ» до відповідальності за порушенням умов договору найму транспортного засобу.

Верховний Суд скасував рішення судів першої та апеляційної інстанцій та ухвалив нове судове рішення, яким у задоволенні позову ОСОБА_1 до ОСОБА_2 про відшкодування майнової та моральної шкоди відмовив. Позов ОСОБА_1 до Товариства з обмеженою відповідальністю «Науково-виробнича фірма «Промсервіс-ЮГ» про відшкодування майнової та моральної шкоди задовольнив з огляду на таке.

Джерелом підвищеної небезпеки є діяльність, пов'язана з використанням, зберіганням або утриманням транспортних засобів, механізмів та обладнання, використанням, зберіганням хімічних, радіоактивних, вибухо- і вогненебезпечних та інших речовин, утриманням диких звірів, службових собак та собак бійцівських порід

тощо, що створює підвищену небезпеку для особи, яка цю діяльність здійснює, та інших осіб (частина перша статті 1187 ЦК України).

Шкода, завдана джерелом підвищеної небезпеки, відшкодовується особою, яка на відповідній правовій підставі (право власності, інше речове право, договір підряду, оренди тощо) володіє транспортним засобом, механізмом, іншим об'єктом, використання, зберігання або утримання якого створює підвищену небезпеку (частина друга статті 1187 ЦК України).

Перелік видів діяльності, що створює підвищену небезпеку, який наведений у частині першій статті 1187 ЦК України, не вичерпний. Окремі предмети матеріального світу мають одночасно декілька потенційно шкідливих властивостей, через що поводження з такими предметами слід кваліфікувати як змішані джерела підвищеної небезпеки. Змішані джерела підвищеної небезпеки можуть існувати в межах одного об'єкта матеріального світу. Автомобіль є складною технічною системою, під час експлуатації якої використовується механічна, хімічна, електрична енергія, вогнебезпечні, отруйні речовини тощо.

Транспортний засіб, який не рухався (зберігався на автостоянці), але спричинив завдання шкоди внаслідок його загоряння через технічну несправність електричної чи паливної системи, слід кваліфікувати як джерело підвищеної небезпеки у розумінні частини першої статті 1187 ЦК України. Транспортний засіб кваліфікується як джерело підвищеної небезпеки не через його можливість рухатись, а через його конструктивні особливості, що зумовлює наявність у власника або особи, яка володіє відповідним транспортним засобом на іншому правовому титулі, обов'язків, що опосередковують необхідність недопущення завдання шкоди іншим особам, (зокрема, необхідність дотримання низки технічних вимог, порушення яких може мати наслідком ймовірне неконтрольоване завдання шкоди).

Транспортний засіб, який не використовується (зберігається), створює ймовірне підвищене заподіяння шкоди через неможливість повного контролю з боку особи у процесі його використання за умови наявності у відповідного транспортного засобу небезпечних конструктивних елементів (зокрема, паливна та електрична системи автомобіля).

Для відшкодування шкоди володільцем джерела підвищеної небезпеки за правилами статті 1187 ЦК України не має значення, чи використовує він таке джерело за призначенням. Визначальним є те, що відповідні потенційні шкідливі властивості такого джерела проявились і призвели до завдання шкоди іншим особам.

Разом із цим суди не врахували, що обов'язок відшкодування майнової шкоди незалежно від вини покладається не на безпосереднього заподіювача (ОСОБА_2), а на володільця джерела підвищеної небезпеки (ТОВ «Науково-виробнича фірма «Промсервіс-ЮГ»). ОСОБА_2 є неналежним відповідачем за позовною вимогою про відшкодування майнової шкоди.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 5 грудня 2022 року у справі № 214/7462/20 (провадження № 61-21130сво21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108238968>.

6.3. Для відступу від загального порядку відшкодування шкоди, заподіяної смертю потерпілого, щомісячними платежами, використовуючи закладені в частині першій статті 1202 ЦК України принципи, заявник повинен вказати й довести наявність підстав, з якими закон пов'язує можливість виплати відшкодування одноразовим платежем, а страховик – надати оцінку цим обставинам та ухвалити відповідне рішення

05 грудня 2022 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до Товариства з додатковою відповідальністю «Експрес Страхування» (далі – ТДВ «Експрес Страхування») про стягнення страхового відшкодування.

Суд установив, що ОСОБА_4 та ОСОБА_1 є батьками ОСОБА_5. Унаслідок ДТП водій автомобіля «CHEVROLET AVEO» ОСОБА_3 допустив наїзд на пішохода ОСОБА_4, який від отриманих травм помер на місці пригоди. Цивільно-правова відповідальність водія транспортного засобу застрахована у ТДВ «Експрес Страхування».

У грудні 2017 року на адресу страховика надійшла заява про виплату страхового відшкодування на користь матері загиблого та сина загиблого. За результатами розгляду вказаної заяви у квітні 2018 року ТДВ «Експрес Страхування» прийняло рішення про здійснення виплати страхового відшкодування відповідно до статей 1200, 1202 ЦК України, однак здійснило часткову виплату страхового відшкодування потерпілим. Наступні виплати страхового відшкодування на утримання ОСОБА_5 страхова компанія вирішила розстрочити щомісячними платежами, до досягнення сином загиблого повноліття.

Звертаючись до суду з позовом, позивач як законний представник ОСОБА_5 вважала, що зазначені дії відповідача є незаконними, оскільки суперечать пункту 36.2 статті 36 Закону України від 01 липня 2004 року № 1961-IV «Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» (далі – Закон № 1961-IV), яким передбачено, що страховик, приймаючи рішення про виплату страхового відшкодування, зобов'язаний виплатити його у передбачений 90-денний строк з моменту отримання заяви про виплату страхового відшкодування та не дає право страховику на розстрочення виплати.

Рішенням місцевого суду позов задоволено частково.

Постановою апеляційного суду рішення місцевого суду скасовано та ухвалено нове рішення про відмову в задоволенні позову.

Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду, рішення місцевого суду змінив, виклавши його у редакції прийнятої постанови, з огляду на таке.

Пунктом 27.2 статті 27 Закону № 1961-IV передбачено, що страховик (у випадках, передбачених статтею 41 цього Закону, – Моторне (транспортне) страхове бюро України (МТСБУ)) здійснює відшкодування шкоди, заподіяної смертю потерпілого, на умовах, встановлених статтею 1200 ЦК України, кожній особі, яка має право на таке відшкодування, рівними частинами. Загальний розмір страхового

відшкодування (регламентної виплати) утриманцям одного померлого не може бути меншим, ніж 36 мінімальних заробітних плат у місячному розмірі, встановлених законом на день настання страхового випадку.

Зазначена норма права за способом викладення змісту є відсилочною, тобто містить посилання на іншу норму права, а саме на статтю 1200 ЦК України, та може застосовуватися лише в поєднанні із цією нормою.

У системному зв'язку зі статтями 1200, 1202 ЦК України положення пункту 27.2 статті 27 та пункту 36.2 статті 36 Закону № 1961-IV щодо строків відшкодування шкоди, заподіяної смертю потерпілого, необхідно розуміти таким чином: страховик (у випадках, передбачених Законом, – МТСБУ) здійснює відшкодування шкоди, заподіяної смертю потерпілого, кожній особі, яка має право на таке відшкодування, рівними частинами шляхом виплати страхових сум щомісячними платежами; перший платіж здійснюється не пізніше, ніж через 90 днів з дня отримання заяви про страхове відшкодування.

Крім цього, пунктом 27.5 статті 27 Закону № 1961-IV передбачено, що відшкодування шкоди, пов'язаної із смертю потерпілого, може бути виплачено у вигляді одноразової виплати.

Отже, вказаною нормою передбачено право страховика (у випадках, передбачених Законом, – МТСБУ), а не обов'язок відшкодувати шкоду, пов'язану зі смертю потерпілого, шляхом здійснення одноразової виплати.

Відповідно до абзацу другої частини першої статті 1202 ЦК України за наявності обставин, які мають істотне значення, та із урахуванням матеріального становища фізичної особи, яка завдала шкоду, сума відшкодування може бути виплачена одноразово, але не більше як за три роки.

Отже, для відступу від загального порядку (щомісячними платежами) відшкодування шкоди, заподіяної смертю потерпілого, використовуючи принципи, закладені у частині першій статті 1202 ЦК України, заявник повинен вказати на наявність підстав, з якими закон пов'язує можливість виплати відшкодування одноразовим платежем, а страховик, у свою чергу, – надати оцінку цим обставинам та прийняти відповідне рішення.

Задовольняючи частково позов та стягуючи недоплачений розмір страхового відшкодування на користь ОСОБА_1 як законного представника малолітнього утриманця покійного, місцевий суд правильно виходив із найкращого забезпечення інтересів дитини, тобто врахував обставини, які мають істотне значення, що узгоджується з абзацом другим частини першої статті 1202 ЦК України.

Верховний Суд погодився з таким висновком суду першої інстанції та зазначав, що це відповідає особливому захисту дитини, передбаченому Конвенцією про права дитини, Законом України «Про охорону дитинства», й унеможлиблює порушення майнового права дитини.

Водночас Верховний Суд звернув увагу на те, що основу цивільного законодавства України становить Конституція України. Основним актом цивільного законодавства України є ЦК України.

01 січня 2004 року набрав чинності ЦК України, прийнятий 16 січня 2003 року, тоді як Закон № 1961-IV був прийнятий 01 липня 2004 року та набрав чинності 01 січня 2005 року. Положення частини першої статті 1198 ЦК України діє у незмінній редакції з часу набрання чинності цим Кодексом. Так само незмінними залишаються положення статті 25 Закону № 1961-IV.

Оскільки парламент прийняв окремий Закон № 1961-IV після ЦК України, то його положення не мали би суперечити положенням зазначеного Кодексу. Пунктом 27.2 статті 27 Закону № 1961-IV передбачено, що страховик (у випадках, передбачених статтею 41 цього Закону, – МТСБУ) здійснює відшкодування шкоди, заподіяної смертю потерпілого, на умовах, встановлених статтею 1200 ЦК України, кожній особі, яка має право на таке відшкодування, рівними частинами. Загальний розмір страхового відшкодування (регламентної виплати) утриманцям одного померлого не може бути меншим, ніж 36 мінімальних заробітних плат у місячному розмірі, встановлених законом на день настання страхового випадку.

Прийняття законів, які регулюють однопредметні цивільні відносини інакше, ніж ЦК України, можливе тільки з одночасним внесенням змін до цього Кодексу.

Отже, якщо ЦК України та інший нормативно-правовий акт, який має юридичну силу закону України, містять однопредметні положення різного змісту, то пріоритетними є положення ЦК України.

У зв'язку з викладеним висновок місцевого суду про те, що Закон № 1961-IV є спеціальним нормативно-правовим актом у сфері обов'язкового страхування цивільно-правової відповідальності, а ЦК України є загальним цивільно-правовим актом, а тому у разі розбіжності підлягає застосуванню спеціальний нормативно-правовий акт, прийнятий пізніше, є помилковим. У цій частині Верховний Суд змінив мотиви рішення суду першої інстанції.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 5 грудня 2022 року у справі № 304/936/19 (провадження № 61-12719сво20) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107994356>.

7. Справи окремого провадження

7.1. Встановлення факту, що має юридичне значення, щодо загибелі військовослужбовця під час захисту Батьківщини внаслідок збройної агресії російської федерації проти України можливе лише в судовому порядку, оскільки законодавець не визначив іншого позасудового способу встановлення причинно-наслідкового зв'язку між смертю військовослужбовця та військовою агресією російської федерації.

Від встановлення зазначеного факту, який має індивідуальний характер, залежить виникнення та реалізація особистих і майнових прав заявника як члена сім'ї загиблого військовослужбовця, зокрема отримання загиблим статусу жертви міжнародного збройного конфлікту з подальшим отриманням членами сім'ї

загиблого допомоги від гуманітарних організацій та можливості звернення членів сім'ї загиблого до міжнародних судів із відповідними вимогами

05 грудня 2022 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за заявою ОСОБА_1, яка діє в своїх інтересах та в інтересах неповнолітнього ОСОБА_2, про встановлення факту, що має юридичне значення, заінтересовані особи: Міністерство соціальної політики України, російська федерація.

Суд установив, що чоловік заявниці ОСОБА_3 у період із 25 січня 2015 року до моменту настання смерті безпосередньо брав участь в Антитерористичній операції (далі – АТО), забезпеченні її проведення і захисті незалежності, суверенітету та територіальної цілісності України в районі проведення АТО в Донецькій та Луганській областях, загинув у зоні АТО. Відповідно до витягу з протоколу засідання Центральної військово-лікарської комісії (далі – ВЛК) зі встановлення причинного зв'язку захворювань, поранень, контузій, травми, каліцтва у колишнього військовослужбовця від 12 травня 2016 року причиною його смерті є травма «Розтрощення та обвуглення декількох ділянок тіла». Травма та причина смерті пов'язані із захистом Батьківщини.

Ухвалою суду першої інстанції, залишеною без змін постановою апеляційного суду, провадження у справі за заявою ОСОБА_1, яка діє в своїх інтересах та в інтересах неповнолітнього ОСОБА_2, закрито.

Закриваючи провадження у справі, суди керувалися тим, що законодавство передбачає позасудову процедуру надання особам статусу сім'ї загиблого під час АТО. У позасудовому порядку встановлено, що ОСОБА_3 загинув та були видані відповідні висновки ВЛК і встановлено причину травми, яка стала причиною смерті, а отже, вказане не може бути встановлено у судовому порядку. Факт збройної агресії російської федерації проти України на Сході країни встановлено низкою нормативно-правових актів.

Верховний Суд скасував ухвалу місцевого суду та постанову апеляційного суду, справу направив на новий розгляд до суду першої інстанції з огляду на таке.

При зверненні до суду із заявою про встановлення юридичного факту важливе значення має мета його встановлення, оскільки саме вона дає можливість зробити висновок, чи дійсно цей факт є юридичним і чи тягне він правові наслідки.

Верховний Суд зазначав, що факт загибелі в судовому порядку встановлений бути не може, проте, обґрунтовуючи необхідність встановлення факту того, що ОСОБА_3 загинув при виконанні військової служби у лютому 2015 року на території Донецької та Луганської областей України внаслідок збройної агресії російської федерації проти України, заявниця акцентувала увагу на відсутності іншого позасудового способу встановлення причинно-наслідкового зв'язку між загибеллю її чоловіка та військовою агресією російської федерації, оскільки такий порядок законодавством не визначено. Разом із тим по суті факт загибелі є обґрунтуванням необхідності встановлення іншого факту.

Відповідно до абзацу 2 постанови Верховної Ради України від 04 лютого 2015 року № 145-VIII «Про Заяву Верховної Ради України про визнання Україною юрисдикції Міжнародного кримінального суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами російської федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян» із 20 лютого 2014 року проти України триває збройна агресія російської федерації та підтримуваних нею бойовиків-терористів, під час якої було анексовано Республіку Крим та місто Севастополь, які є частиною території незалежної та суверенної держави Україна, окуповано частину Донецької та Луганської областей України, загинуло тисячі громадян України, серед яких діти, поранено тисячі осіб, зруйновано інфраструктуру цілого регіону, сотні тисяч громадян вимушені були покинути свої домівки.

Постановою Верховної Ради України від 27 січня 2015 року № 129-VIII законодавчий орган України затвердив Звернення до Організації Об'єднаних Націй, Європейського Парламенту, Парламентської Асамблеї Ради Європи, Парламентської Асамблеї НАТО, Парламентської Асамблеї ОБСЄ, Парламентської асамблеї ГУАМ, національних парламентів держав світу про визнання російської федерації державою-агресором.

Силкові дії російської федерації, що тривають із 20 лютого 2014 року, є актами збройної агресії відповідно до пунктів «а», «b», «с», «d» та «g» статті 3 Резолюції 3314 (XXIX) Генеральної Асамблеї ООН «Визначення агресії» від 14 грудня 1974 року.

Звертаючись із заявою про встановлення факту, що має юридичне значення, ОСОБА_1 звертала увагу на те, що саме в результаті збройної агресії та воєнного конфлікту, який був розпочатий російською федерацією, загинув її чоловік ОСОБА_3. Вказувала, що від встановлення цього юридично значимого для неї та її малолітньої дитини факту залежить виникнення прав та обов'язків, у тому числі щодо отримання ними відповідної допомоги.

Суди першої та апеляційної інстанцій, розглядаючи заяву, не звернули уваги на суть та мету цієї заяви, а саме встановлення причинно-наслідкового зв'язку між смертю її чоловіка та військовою агресією російської федерації проти України.

Розділивши її вимогу на встановлення факту смерті військовослужбовця та факту військової агресії російської федерації, суди, по суті, зробили висновок про те, що у першому випадку такі факти суди не встановлюють, а в другому – про загальновідомість факту через закріплення його на державному рівні на підставі нормативно-правових актів. Водночас суди не звернули уваги на те, що звернення заявниці в порядку окремого провадження до суду із заявою про встановлення факту, що має юридичне значення, обумовлено необхідністю визначення статусу її чоловіка ОСОБА_3 як жертви міжнародного збройного конфлікту, особи, яка перебувала під захистом Конвенції про поліпшення долі поранених і хворих у діючих арміях, яка ратифікована Україною 03 липня 1954 року, що обумовлює виникнення прав та обов'язків, передбачених нормами міжнародного гуманітарного права (що складається з Женевських конвенцій про захист жертв війни від 12 серпня 1949 року, Додаткових протоколів до них, інших міжнародних договорів України,

згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України), та отримання заявником допомоги від гуманітарних організацій (Міжнародного Комітету Червоного Хреста, Міжнародної Федерації товариств Червоного Хреста і Червоного півмісяця, Товариства Червоного Хреста України).

Відповідний юридичний факт є індивідуальним, оскільки має правові наслідки лише для заявниці та її малолітньої дитини. Отже, фактичною підставою звернення до суду ОСОБА_1 стала необхідність встановлення причинно-наслідкового зв'язку між смертю її чоловіка та збройною агресією російської федерації проти України з метою подальшого отримання допомоги від гуманітарних організацій.

Ураховуючи викладене, Верховний Суд дійшов висновків про те, що встановлення факту, що має юридичне значення, щодо загибелі військовослужбовця під час захисту Батьківщини внаслідок збройної агресії російської федерації проти України можливе лише у судовому порядку, оскільки законодавець не визначив іншого позасудового способу встановлення причинно-наслідкового зв'язку між смертю військовослужбовця та військовою агресією російської федерації.

Від встановлення факту загибелі військовослужбовця при виконанні військової служби внаслідок збройної агресії російської федерації проти України залежить виникнення та реалізація особистих та майнових прав заявника як члена сім'ї загиблого військовослужбовця. Тобто відповідний юридичний факт має індивідуальний характер, оскільки породжує правові наслідки лише для заявника, а саме отримання загиблим статусу жертви міжнародного збройного конфлікту з подальшим отриманням членами сім'ї загиблого допомоги від гуманітарних організацій та можливості звернення членів сім'ї загиблого до міжнародних судів із відповідними вимогами.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 5 грудня 2022 року у справі № 490/6057/19-ц (провадження № 61-18514сво21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107963201>.

8. Питання процесуального права

8.1. Вирішуючи питання про вжиття чи невжиття заходів забезпечення позову, суд повинен оцінювати доводи заяви про забезпечення позову, а не надавати оцінку щодо належності способу захисту права, за яким звернувся позивач до суду

23 грудня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Третьої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, третя особа – Служба у справах дітей та сім'ї Солом'янської районної в м. Києві державної адміністрації, про усунення перешкод у користуванні квартирою, стягнення упущеної вигоди.

Звертаючись до суду з цим позовом, ОСОБА_1 зазначала, що у належній їй квартирі з часу її придбання у травні 2010 року до теперішнього часу проживають

члени сім'ї відповідача, не бажають добровільно звільняти належну їй квартиру та змінювати реєстрацію місця проживання.

ОСОБА_2 звернувся до суду з зустрічним позовом до ОСОБА_1, третя особа – Служба у справах дітей та сім'ї Солом'янської районної в м. Києві державної адміністрації, про усунення перешкод у користуванні житлом шляхом скасування записів про державну реєстрацію речового права на нерухоме майно.

Одночасно з зустрічним позовом представник відповідача подав до суду заяву про забезпечення позову, в якій просив вжити заходів забезпечення позову шляхом накладення арешту на спірну квартиру. Заяву обґрунтував тим, що незастосування судом заходів забезпечення позову спричинить подальше переоформлення ОСОБА_1 спірної квартири, що унеможливить виконання рішення суду, а також спричинить виселення неповнолітньої дитини ОСОБА_10 з квартири.

Суд першої інстанції заяву про забезпечення позову у цій справі задовольнив. Наклав арешт на спірну квартиру та врахував, що після скасування у справі № 760/18551/18 арешту на спірну квартиру вчинено запис про державну реєстрацію права власності позивача за первісним позовом.

Скасовуючи ухвалу суду першої інстанції про забезпечення позову, апеляційний суд керувався тим, що державна реєстрація прав не є підставою набуття права власності, а є лише засвідченням державою вже набутого особою права власності, що унеможлиблює ототожнення факту набуття права власності з фактом його державної реєстрації. Зазначив, що у випадку задоволення позову таке рішення суду не підлягатиме примусовому виконанню, оскільки не матиме зобов'язального характеру. Апеляційний суд керувався тим, що спосіб забезпечення позову, який просить застосувати ОСОБА_2, не відповідає змісту порушеного права позивача, не є співмірним із заявленими позовними вимогами та жодним чином не забезпечить виконання рішення суду, що залишив поза увагою суд першої інстанції, який не надав належної правової оцінки співмірності виду забезпечення позову заявленим позовним вимогам.

Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду та залишив у силі ухвалу суду першої інстанції з огляду на таке.

Розглядаючи заяву про забезпечення позову, суд має пересвідчитися у тому, що між сторонами дійсно виник спір та існує реальна загроза невиконання чи утруднення виконання можливого рішення суду про задоволення позову; з'ясувати обсяг позовних вимог, дані про особу відповідача, а також відповідність виду забезпечення позову, який просить застосувати особа, котра звернулася з такою заявою, позовним вимогам.

Вирішуючи питання про забезпечення позову, суд має здійснити оцінку обґрунтованості доводів заявника щодо необхідності вжиття відповідних заходів з урахуванням розумності та обґрунтованості запропонованого заявником способу забезпечення позову; забезпечення збалансованості інтересів сторін, а також інших учасників судового процесу; наявності зв'язку між конкретним способом забезпечення позову та предметом позову, зокрема, чи спроможний такий захід забезпечити фактичне виконання судового рішення у разі задоволення позову;

імовірності утруднення виконання або невиконання рішення суду у разі невжиття таких заходів; запобігання порушенню у зв'язку із вжиттям заходів прав та охоронюваних законом інтересів осіб, що не є учасниками цього судового процесу.

Предметом спору між сторонами як за позовом, так і за зустрічним позовом є право власності і право користування квартирою АДРЕСА_1.

Користуючись своїм правом, ОСОБА_2 одночасно із зверненням до суду з зустрічним позовом подав заяву про забезпечення позову, в якій просив забезпечити позов шляхом накладення арешту на зазначену квартиру.

Переглядаючи законність вирішення місцевим судом забезпечення зустрічного позову, суд апеляційної інстанції вдався до аналізу заявлених позовних вимог, предмета позову та належності способу захисту, обраного ОСОБА_2. Проте, вирішуючи питання про вжиття чи невжиття заходів забезпечення позову, суд повинен оцінювати доводи заяви про забезпечення позову, отже, суд апеляційної інстанції передчасно надав оцінку щодо належності способу захисту права, за яким звернувся ОСОБА_2 до суду.

Таким чином, суд першої інстанції правильно встановив, що невжиття зазначених ОСОБА_2 заходів забезпечення позову до вирішення цієї справи по суті й набрання законної сили судовим рішенням може істотно ускладнити у разі задоволення зустрічних позовних вимог поновлення порушених прав або інтересів, за захистом яких ОСОБА_2 звернувся до суду, призвести до зміни власника спірного майна та вплинути на виконання цього рішення. При цьому місцевий суд обґрунтовано врахував, що 04 серпня 2021 року вже внесено запис про державну реєстрацію права власності за ОСОБА_1. Вжиті заходи забезпечення позову є співмірними із заявленими позивачем за зустрічним позовом вимогами.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 23 грудня 2022 року у справі № 760/34352/21 (провадження № 61-10050св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108086729>.

8.2. Зупинення продажу арештованого майна, якщо подано позов про визнання права власності на це майно і про зняття з нього арешту, є спеціальним способом забезпечення позову, який застосовується лише у справах за позовом про визнання права власності на це майно

05 грудня 2022 року Верховний Суд у складі Об'єднаної палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом ОСОБА_1 до ОСОБА_2, ОСОБА_3, приватного виконавця виконавчого округу м. Києва, третя особа – Державне підприємство «СЕТАМ» (далі – ДП «СЕТАМ»), про визнання права власності на земельну ділянку, зняття арешту земельної ділянки.

ОСОБА_1 разом із позовом про визнання права власності на заарештовану на виконання судового рішення та виставлену на продаж земельну ділянку подав до суду заяву про забезпечення позову шляхом зупинення продажу арештованого

майна, зазначивши, що земельна ділянка вибула з його власності на підставі підробленого договору дарування, який він оспорує.

Ухвалою місцевого суду, залишеною без змін постановою апеляційного суду, заяву про забезпечення позову шляхом зупинення продажу арештованого майна у справі задоволено. Судове рішення мотивовано тим, що обраний позивачем спосіб забезпечення позову у порядку пункту 5 частини першої статті 150 ЦПК України містить належне обґрунтування, між сторонами наявний спір, існує реальна загроза невиконання чи утруднення виконання можливого рішення суду про задоволення позову, обраний позивачем вид забезпечення позову співмірний із заявленими позовними вимогами.

Верховний Суд, залишивши без змін судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій, зробив такі правові висновки.

Пункт 5 частини першої статті 150 ЦПК України визначив, що позов забезпечується зупиненням продажу арештованого майна, якщо подано позов про визнання права власності на це майно і про зняття з нього арешту.

Зупинення продажу арештованого майна, якщо подано позов про визнання права власності на це майно і про зняття з нього арешту, є спеціальним способом забезпечення позову, який застосовується лише у справах за позовом про визнання права власності на це майно. Заходи забезпечення позову застосовуються для того, щоб гарантувати виконання можливого рішення суду, і повинні застосовуватися лише в разі необхідності, оскільки безпідставне звернення до таких дій може спричинити порушення прав та законних інтересів інших осіб чи учасників процесу.

Розглядаючи заяву про забезпечення позову, суд має пересвідчитися, зокрема, у тому, що існує реальна загроза невиконання чи утруднення виконання можливого рішення суду про задоволення позову.

Отже, суд першої інстанції, з яким погодився й апеляційний суд, обґрунтовано задовольнив заяву про забезпечення позову у спосіб зупинення продажу арештованого майна (земельної ділянки), оскільки позивач подав позов про визнання права власності на виставлене на продаж арештоване майно.

Саме для такого випадку законодавець передбачив можливість забезпечення позову шляхом зупинення продажу арештованого майна. Дія наведеної норми процесуального права спрямована насамперед на те, щоб запобігти відчуженню майна в порядку виконання судового рішення, яке належить не боржнику, а іншій особі.

Посилання в касаційній скарзі на те, що обраний позивачем спосіб забезпечення позову фактично зупиняє реалізацію відповідачем права на виконання судового рішення, є безпідставними, оскільки вказаний спосіб забезпечення позову жодним чином не перешкоджає державному/приватному виконавцю проводити виконавчі дії в межах виконавчого провадження з виконання цього рішення суду, а саме вживати заходів, спрямованих на розшук іншого майна, що належить на праві власності боржнику.

Зазначений спосіб забезпечення позову не зупиняє виконання судового рішення в іншій справі, а зупиняє лише продаж певного (спірного) майна,

яке є предметом спору в іншій справі, а не всього майна боржника. До того ж зазначений вид забезпечення позову є ефективним і унеможлиблює відкриття нових судових проваджень щодо оспорення результатів торгів у разі, якщо позов про визнання права власності на спірне майно буде задоволено.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 5 грудня 2022 року у справі № 757/22558/20 (провадження № 61-158сво21) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/107994355>.

8.3. Спір за позовом військової частини про відшкодування в порядку регресу шкоди, завданої військовослужбовцем унаслідок вчинення ДТП, навіть під час здійснення ним службових обов'язків, є приватноправовим та підлягає розгляду в порядку цивільного судочинства

21 грудня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за позовом військової частини до ОСОБА_1 про стягнення заборгованості в порядку регресу.

Суд установив, що рішенням суду задоволено позов МТСБУ до військової частини про стягнення грошових коштів. Військова частина у добровільному порядку виконала вказане судове рішення й сплатила МТСБУ грошові кошти у зазначеному розмірі.

Під час розгляду справи суд установив, що 20 лютого 2017 року управлінням патрульної поліції м. Маріуполь складено довідку про ДТП, зокрема, бокове зіткнення вантажного автомобіля «ГАЗ-66», під керуванням відповідача та легкового автомобіля «Renault Kangoor», власник якого подав до МТСБУ повідомлення про ДТП та звернувся із заявою про відшкодування шкоди. На час вчинення ДТП ОСОБА_1 був військовослужбовцем військової частини, проходив службу за контрактом. Транспортний засіб «ГАЗ 66», яким керував відповідач на час скоєння ДТП, перебував на балансі військової частини та належав їй на праві оперативного управління. Оскільки ДТП сталася з вини військовослужбовця, завдана ним шкода відшкодована відповідно до закону військовою частиною на користь МТСБУ.

Суд першої інстанції позов задовольнив частково.

Апеляційний суд скасував рішення суду першої інстанції, заклав провадження у справі та роз'яснив військовій частині про наявність у неї права звернутись до апеляційного суду із заявою про направлення справи за встановленою юрисдикцією. Постанову апеляційного суду мотивовано тим, що військова служба є публічною службою. Тому спір підлягає вирішенню в порядку адміністративного судочинства, оскільки пов'язаний з питаннями реалізації правового статусу особи, яка перебуває на посаді публічної служби.

Верховний Суд скасував постанову апеляційного суду та направив справу на новий розгляд до суду апеляційної інстанції з огляду на таке.

У справі, що переглядалася, суди встановили той факт, що на час вчинення ДТП відповідач був військовослужбовцем військової частини, проходив службу за контрактом. МТСБУ в рахунок відшкодування завданої ДТП шкоди здійснило виплату потерпілому, а військова частина перерахувала на користь МТСБУ стягнуті за судовим рішенням грошові кошти. Тобто майнова шкода була відшкодована потерпілій особі за рахунок військової частини, яка й звернулася до суду із цим позовом до ОСОБА_1, про відшкодування шкоди у порядку регресу.

Відшкодування шкоди з військової частини відбулося на підставі статті 1172 ЦК України, згідно з якою відповідальність за завдану працівником шкоду несе юридична особа. Право відшкодування такої шкоди у порядку регресу закріплено в цивільному законодавстві.

Згідно з частиною першою статті 1191 ЦК України особа, яка відшкодувала шкоду, завдану іншою особою, має право зворотної вимоги (регресу) до винної особи у розмірі виплаченого відшкодування, якщо інший розмір не встановлений законом.

Відповідно до частини п'ятої статті 3 Закону України «Про матеріальну відповідальність військовослужбовців та прирівняних до них осіб за шкоду, завдану державі» особа у разі завдання з її вини шкоди третім особам, яку відшкодовано відповідно до закону військовою частиною, установою, організацією, закладом, відшкодовує військовій частині, установі, організації, закладу завдану шкоду в порядку, передбаченому цим Законом та іншими законами України.

Верховний Суд неодноразово зазначав про те, що відшкодування шкоди в порядку регресу відбувається в порядку, передбаченому цивільним законодавством України, тобто за правилами цивільного судочинства, що унеможливорює звернення з таким позовом до адміністративного суду.

Таким чином, правовідносини між сторонами у справі, що переглядалася, не стосуються безпосередньо прийняття, проходження чи звільнення з публічної служби, не спрямовані на захист прав свобод та інтересів особи від порушень із боку суб'єкта владних повноважень й не стосуються оскарження дій останнього, а виникли з деліктного зобов'язання – внаслідок завдання шкоди.

У цій справі не підлягає доведенню оцінка правомірності дій особи військовослужбовця, тобто не підлягає вирішенню питання щодо правомірності прийняття, проходження чи звільнення з публічної служби. Предметом розгляду у цій справі є лише відшкодування шкоди в порядку регресу, тобто вирішення приватноправових відносин.

Верховний Суд дійшов висновку про те, що за своїм суб'єктним складом, предметом спору, обраним позивачем способом захисту порушених прав та характером спірних правовідносин спір є приватноправовим і підлягає розгляду за правилами цивільного судочинства.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 21 грудня 2022 року у справі № 688/1852/21 (провадження № 61-6705св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108026100>.

8.4. За подання заяви про визнання особи недієздатною судовий збір не сплачується

14 грудня 2022 року Верховний Суд у складі колегії суддів Першої судової палати Касаційного цивільного суду розглянув у порядку спрощеного позовного провадження справу за заявою ОСОБА_1 про визнання ОСОБА_2 недієздатною, встановлення над нею опіки та призначення опікуном, заінтересована особа – Шевченківська селищна рада Харківської області як орган опіки та піклування.

Суд першої інстанції залишив без руху заяву про визнання особи недієздатною, встановлення над нею опіки у зв'язку з несплатою судового збору. ОСОБА_1 подала до суду клопотання про звільнення її від сплати судового збору відповідно до частини другої статті 299 ЦПК України, пунктів 5, 7 частини першої статті 5 Закону України «Про судовий збір», оскільки вона є законним представником особи, про визнання недієздатною якої просить.

Місцевий суд, з висновком якого погодився й апеляційний суд, визнав заяву неподаною і повернув її ОСОБА_1. При цьому суди зазначали, що за змістом частини другої статті 299 ЦПК України на рахунок держави у справах про визнання фізичної особи недієздатною відносяться саме витрати, пов'язані з розглядом справи, тобто ті, що зазначені в частині третій статті 133 ЦПК України, а не визначений до сплати частиною першою статті 133 ЦПК України судовий збір. Закон України «Про судовий збір» не передбачає звільнення від сплати судового збору за подання до суду заяви про визнання фізичної особи недієздатною та призначення опікуна.

Верховний Суд скасував судові рішення судів першої та апеляційної інстанцій, передав справу для продовження розгляду до суду першої інстанції, зробивши такі правові висновки.

Відповідно до частини другої статті 299 ЦПК України судові витрати, пов'язані з провадженням справи про визнання фізичної особи недієздатною або обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, відносяться на рахунок держави. Наведене правило є спеціальним для визначення того, чи повинен заявник під час звернення до суду з такими заявами сплачувати судовий збір. Воно потребує системного тлумачення, оскільки, з одного боку, за визначенням до складу судових витрат входить відповідно до частини першої статті 133 ЦПК України і судовий збір, з іншого – у справах про визнання особи недієздатною покладаються на рахунок держави саме судові витрати, пов'язані з провадженням у справі, коли перелік витрат, пов'язаних з розглядом справи, закріплений у частині третій статті 133 ЦПК України.

Здійснюючи розширене тлумачення застосування частини другої статті 299 ЦПК України, Верховний Суд дійшов висновку, що на рахунок держави у справах окремого провадження про визнання фізичної особи недієздатною належать усі судові витрати – як судовий збір, так і витрати, пов'язані з розглядом справи, що узгоджується з правилом частини першої статті 133 ЦПК України.

У такому тлумаченні Верховний Суд враховував, що частина третя статті 133 ЦПК України містить перелік виключно витрат, пов'язаних з розглядом справи, натомість у частині другій статті 299 ЦПК України йдеться саме про судові витрати, до складу яких, окрім витрат на правову допомогу, належить також судовий збір.

Заявник, зважаючи на викладення та зміст норми права, сформульованої у частині другій статті 299 ЦПК України, вправі очікувати застосування її у системному зв'язку з правилами частини першої статті 133 ЦПК України. Застосування частини другої статті 299 ЦПК України у зв'язку з правилами лише частини третьої статті 133 ЦПК України призводитиме до необґрунтованого звуженого тлумачення процесуальних прав заявника та, відповідно, до неправомірного обмеження її прав на доступ до суду.

Верховний Суд також зазначав, що набрання чинності Законом України від 22 травня 2015 року № 484-VIII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо сплати судового збору», яким виключено пункт 9 частини другої статті 3 Закону України «Про судовий збір», згідно з яким судовий збір не справлявся за подання до суду заяви про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, не може бути підставою для стягнення із заявника судового збору за подання заяви про визнання особи недієздатною у разі, якщо таке правило передбачено ЦПК України, а саме у частині другій статті 299 цього Кодексу.

Крім того, Верховний Суд наголошував на тому, що у разі, якщо буквальне тлумачення норми права не дає однозначної відповіді на те, чи має особа певне право, має бути застосовано системне тлумачення норм права. У такому тлумаченні суди повинні керуватися тим, що приватна особа в разі такої неоднозначності процесуальних норм права має розраховувати саме на таке їх розуміння, яке не призводитиме до обмеження її процесуальних можливостей.

Детальніше з текстом постанови Верховного Суду від 14 грудня 2022 року у справі № 637/909/21 (провадження № 61-3489св22) можна ознайомитися за посиланням – <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108025974>.

Огляд судової практики Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду (актуальна практика). Рішення, внесені до ЄДРСР, за грудень 2022 року / Упоряд.: правове управління (IV) департаменту аналітичної та правової роботи апарату Верховного Суду / Відпов. за вип.: суддя КЦС ВС, секретар Пленуму ВС к. ю. н, доцент Луспеник Д. Д. Київ, 2023. – 36 с.

Застереження: видання містить короткий огляд деяких судових рішень. У кожному з них викладено лише основний висновок щодо правового питання, яке виникло у справі. Для правильного розуміння висловленої в судовому рішенні правової позиції необхідно ознайомитися з його повним текстом, розміщеним у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Стежте за нами онлайн:

 fb.com/supremecourt.ua

 t.me/supremecourtua

 @supremecourt_ua